

Koloniale organisaties en koloniale propaganda – Laurens Crielaard
Een onderzoek naar de propaganda van de *Deutsche Kolonialgesellschaft*

Ons zo lang verachte protectoraat Duits-Zuidwest-Afrika, de eerst verworven kolonie door het rijk, het ‘probleemkind’, de ‘zandbak’, zoals zij zo vaak werd genoemd, heeft onlangs enorm aan waardering gewonnen in binnenlandse kringen.ⁱ

Met deze woorden begon dr. Karl Dove, omstreeks 1900, zijn lezingen over de kolonie Duits-Zuidwest-Afrika. De hoogleraar geologie in o.a. Berlijn, Jena en Freiburg deed dat in opdracht van de *Deutsche Kolonialgesellschaft* – kortweg de DKG.ⁱⁱ Deze organisatie speelde een cruciale rol in de Duitse koloniale geschiedenis. De DKG, ontstaan in 1887 uit een fusie van twee prominente koloniale organisaties, probeerde op verschillende manieren Duitsers te overtuigen dat het hebben van koloniën gewenst én noodzakelijk was voor de toekomst van het land. Voor de DKG was het organiseren van publieke lezingen een van de belangrijkste propagandamiddelen.

Karl Dove kwam niet met lege handen aan bij zijn presentaties. Integendeel, hij nam een grote collectie dia's mee, bestaand uit foto's die hij zelf had genomen op zijn reis door Afrika tussen 1892-1894.ⁱⁱⁱ Dove was zeker niet de enige die zulke lezingen gaf. Vanaf de jaren 1890 waren voordrachten over de koloniën met bijbehorende dia's – ook wel *Lichtbildvorträge* genoemd – ongekend populair in Duitsland. De DKG investeerde grof geld om een actuele collectie van dia's op te bouwen en stelde subsidies beschikbaar voor regionale afdelingen om dia-projectoren te kopen. De regionale afdelingen konden diareeksen aanvragen om te lenen. Dit werd dan ook enthousiast gedaan: in 1899 en 1900 was de vraag naar dia's zo groot dat de DKG sommige verzoeken moest afwijzen. Tegen een vergoeding van 70 Mark stuurde de centrale organisatie een spreker – zoals Karl Dove – mee, maar het was ook mogelijk om enkel de dia's en een bijbehorend manuscript aan te vragen. In dat geval hoefde de regionale afdeling niets te betalen en werd de presentatie gegeven door een lokaal lid. Op het toppunt in 1904 werden er in heel Duitsland maar liefst 389 *Lichtbildvorträge* georganiseerd over de koloniën – en dan waren er ook nog eens 350 voordrachten zonder ondersteunende afbeeldingen. De grote populariteit in dit jaar is overigens niet toevallig: het valt samen met het uitbreken van de Herero-opstand, wat leidde tot een toenemende publieke belangstelling.^{iv}

Voor de bezoekers waren deze presentaties een combinatie van educatie en entertainment. Daarbij was het voor de DKG een goede manier om nieuwe leden te werven. Gemiddeld werden er op een avond tussen de 50 en 55 afbeeldingen getoond, waarbij allemaal verschillende thema's aan bod kwamen. De spreker presenteerde zijn verhaal vaak als een tocht door de kolonie, waarbij de verschillende regio's van het land werden 'afgereisd'.^v Bij Karl Dove is dit net zo: meermaals spreekt hij over 'onze wandeling' door Duits-Zuidwest-Afrika. Meer specifiek heeft hij aandacht voor de geografie, geschiedenis, flora, fauna en infrastructuur van het land. En wat uiteraard ook niet kan ontbreken, is een bespreking van de vele verschillende inheemse volkeren die nu plots ook onderdeel waren geworden van het Duitse Rijk.^{vi}

Welke beelden kregen Duitsers, ruim 9.000 kilometer van de kolonie verwijderd, te zien van Duits-Zuidwest-Afrika? Bij zijn voordracht toonde Dove twintig afbeeldingen van de Zuidwest-Afrikaanse natuur en landschappen; achttien dia's waren afbeeldingen van de lokale bevolking. De overige vier beelden toonden infrastructuur en gebouwen van de kolonie. Op basis van verwijzingen in Dove's manuscript is met vrij grote zekerheid te stellen dat de volgende vier dia's werden getoond:

Reconstructie van een *Lichtbildvortrag* over Duits-Zuidwest-Afrika [ZIE BIJGEVOEGDE POWERPOINT]

Bij het zien van de beelden is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat de lezingen van Karl Dove niet puur informatief en vermakelijk waren. Dove gebruikte pseudowetenschappelijke theorieën om de overheersing en onderdrukking van de lokale bevolking te legitimeren. Ook sprak hij veelvuldig op denigrerende en paternalistische wijze over de oorspronkelijke bewoners van het land. Hij schuwde het gebruik van geweld tegenover hen dan ook niet; het uitmoorden van inheemse groepen was voor Dove een geaccepteerde manier om "vrede" in de kolonie te handhaven.^{vii}

Verder zijn er meerdere dingen die opvallen aan de voordracht van Dove. Allereerst bevat het veel idealisering van het leven in Duits-Zuidwest-Afrika. Zie bijvoorbeeld de tweede dia, waarbij iemand op idyllische wijze naar de horizon kijkt, en Dove vertelt over een onvoorstelbaar mooie zonsondergang. Ten tweede spreekt Dove op ambigue wijze over de inheemse bevolking. Over het algemeen hanteert hij een denigrerende toon; tegelijkertijd vindt hij bepaalde bevolkingsgroepen interessanter dan anderen, en licht hij af en toe de "goede" karaktereigenschappen van specifieke rassen uit.^{viii} Het is duidelijk dat Dove een wereld ziet waarin je verschillende rassen hiërarchisch kunt rangschikken – een denkwijze die kenmerkend is voor de laat negentiende/vroege twintigste eeuw. Al met al is Dove's houding tegenover de inheemse bevolking een opmerkelijke combinatie van curiositeit en fascinatie enerzijds, en minachting en betutteling anderzijds.

De publieke voordracht was niet de enige manier waarop de DKG probeerde het Duitse kolonialisme te bevorderen. Ook de *Deutsche Kolonialzeitung* (kortweg DKZ), het weekblad van de organisatie, was een belangrijk propagandamiddel. Soms was er ook een rol weggelegd voor keizer Wilhelm II. om in koloniale propaganda te dienen. Een afbeelding van de keizer te paard sierde in juni 1913 de voorpagina van de DKZ. Dit was ter gelegenheid van zijn 25-jarige regeringsjubileum. Het bijbehorende artikel van ruim drie pagina's lang lichtte uit hoe succesvol het Duitse kolonialisme de afgelopen jaren was geweest, en benadrukte Wilhelms doorslaggevende rol hierin.^{ix} Maar daar bleef het niet bij: in de week erop stuurde de DKG een delegatie van drie prominente bestuursleden naar Wilhelms paleis om hem persoonlijk te feliciteren. Daarbij gaf Freiherr von Gayl, vicepresident van de DKG, een lovende speech. Naast dit eerbetoon in woorden was er ook een fysiek eerbetoon: het was een tekening van een monument, duidelijk uit de fantasie van een koloniaal enthousiast, voor Wilhelm namens de DKG. Centraal op het monument prijkt de naam van de keizer, met daarboven een opsomming van alle Duitse overzeese gebieden. Hiernaast staan twee soldaten die trots de Duitse vlag vasthouden, waarvan één vlag ook een IJzeren Kruis bevat. Op en rondom het monument staan een groot aantal koloniale subjecten uit verschillende delen van het Duitse Rijk. Een groot deel daarvan, minstens vijftien, zijn baby-achtige figuren

van kleur. Het zijn wellicht pygmeeën, wat een benaming is voor bevolkingsgroepen in Afrika wiens volwassenen niet langer dan 150 centimeter worden. Een trede hoger staan nog meer primitief geklede mensen van kleur, ditmaal van gemiddelde lengte. Zij dragen een schild met daarop de rijkdommen die de koloniën te bieden hebben; ze gaan hier letterlijk onder gebukt. Tot slot wordt het monument geflankeerd door standbeelden van “de Grote Keurvorst” Friedrich Wilhelm en Wilhelm I. Hiermee wordt Wilhelm II. in een traditie geplaatst van andere Hohenzollern die, volgens de tekenaar, cruciaal zijn geweest voor het Duitse kolonialisme. Onder Friedrich Wilhelm werd in de zeventiende eeuw namelijk de “eerste” Duitse kolonie gesticht: Groot-Frederiksburg in het hedendaagse Ghana. Duitse koloniale fanatiekelingen wezen in de negentiende en twintigste eeuw graag naar Groot-Frederiksburg om te bewijzen dat het Duitse kolonialisme een eeuwenlange traditie kende. Onder Wilhelm I., de grootvader van Wilhelm II., werden in de negentiende eeuw de eerste officiële koloniën bemachtigd.^x

De DKG wist slim gebruik te maken van de keizers goede naam om aandacht te vestigen op de successen van het Duitse kolonialisme. In essentie diende dit hetzelfde doel als de *Lichtbildvortrag* van Karl Dove: publieke belangstelling wekken voor de koloniale zaak. Dove sluit zijn publieke voordracht dan ook op vergelijkbare toon af: volgens hem zal Duits-Zuidwest-Afrika niet alleen een nieuw thuis worden voor enkele duizenden migranten, maar zal ook het ‘oude vaderland’ profiteren van alle voordelen die kolonialisme te bieden heeft.^{xi}

ⁱ Karl Dove, ‘Vorträge zu den Lichtbildern der Deutschen Kolonialgesellschaft über Deutsch-Südwestafrika, Nr.1 (ca. 1900), gedigitaliseerd door de universiteitsbibliotheek J.C. Senckenberg Frankfurt am Main (2013), URN: urn:nbn:de:hebis:30:2-421550, p.2. Citaat vertaald door auteur, originele tekst: “Unser so lange verachtetes deutsch-südwestafrikanisches Schutzgebiet, die erste vom Reiche erworbene Kolonie, das ‘Schmerzenskind’, die ‘Sandbüchse’, wie sie so vielfach bezeichnet wurde, hat neuerdings in der Wertschätzung der heimischen Kreise gewaltig gewonnen.”

ⁱⁱ Wilhelm R. Schmidt en Irmtraud D. Wolcke-Renk, *Deutsch-Südwest-Afrika. Fotos Aus Der Kolonialzeit 1884-1918* (Wiltshire, 2001) 7-8.

ⁱⁱⁱ Schmidt en Wolcke-Renk, *Deutsch-Südwest-Afrika*, 7-8.

^{iv} Wolfgang Fuhrmann, ‘Lichtbilder und kinematographische Aufnahmen aus den Deutschen Kolonien’, in: Frank Kessler, Sabine Lenk en Martin Loiperdinger (red.) *Film und Projektionskunst* (Frankfurt am Main 1999) 101-116, aldaar 101-106.

^v Ibidem, 101-106.

^{vi} Dove, ‘Vorträge zu den Lichtbildern’, p.1-11.

^{vii} Andreas Flamme, “Der Kolonialwissenschaftler Karl Dove Und Seine Zeit an Der Universität Freiburg” (versie 4 oktober 2007), <https://www.freiburg-postkolonial.de/Seiten/Dove-Karl.htm> (16 januari 2023).

^{viii} Dove, ‘Vorträge zu den Lichtbildern’, p.10-11.

^{ix} Deutsche Kolonialzeitung, editie 14 juni 1913, ‘Ein Vierteljahrhundert deutscher Kolonialgeschichte’.

^x Ibidem, editie 21 juni 1913.

^{xi} Dove, ‘Vorträge zu den Lichtbildern’, p.10-11.